

Годлевська Альона
магістрантка Київського
національного університету
культури і мистецтв

ПОШИРЕННЯ САМОЦЕНЗУРИ ТА ЇЇ ВИЯВИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Слід констатувати, що в умовах повномасштабного вторгнення РФ значно розвинулося таке явище як самоцензура. Самоцензура – це умисне усунення автором зі свого твору частин, які, з тих чи інших причин, він вважає неприпустимими для публічної демонстрації. Вона може проявлятися з різних причин. Можлива моральна самоцензура, коли з твору свідомо усувається фрагмент, демонстрація якого, на думку автора, є морально неприйнятною для цільової аудиторії. Але найчастіше самоцензура є наслідком зовнішніх обмежень свободи творчості, які є у суспільстві та таких, що становлять загрозу автору у разі порушення [7]. Щодо останнього, варто наголосити, що після 22 лютого 2022 р. до Кримінального кодексу України було внесено ряд правових норм, які передбачають карну відповідальність, зокрема й за несанкціоноване розголошення певної інформації [4].

Альтернативним цензурі є створення умов, коли висвітлення певних тем є небажаним і приносить автору негативні наслідки, наприклад перешкоди для подальшого публікування творів, вводяться обмеження на аудиторію тощо. У СРСР дуже часто впливали на автора через редактора та видавця. Рукопис такого автора у майбутньому не хотіло брати жодне видавництво. Можлива також неусвідомлена цензура, коли автор уникає несхвальних елементів підсвідомо, не розуміючи, що слідує заданим обмеженням. Він може це сприймати як наслідок своїх художніх смаків та вподобань [3, с. 96].

Щоб зрозуміти стан свободи слова в Україні в умовах російсько-української війни, Центр прав людини ZMINA разом із фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва за підтримки Freedom House провели соціологічне дослідження. Його метою став аналіз викликів для свободи слова та журналістів в умовах широкомасштабної збройної агресії РФ проти України. Було започатковано три фокус-групові дискусії із 33 журналістами та особами, дотичними до журналістської діяльності (викладачі журналістики, медіаексперти, блогери). Якісне дослідження відбувалося у грудні 2022, експертне опитування 132 журналістів з різних регіонів України проводилося з 18 по 27 січня 2023 р. (кількісне дослідження). Для порівняння наводяться дані подібного опитування, проведеного з 30 травня по 14 червня 2019 р., в якому взяли участь 127 журналістів [1-2].

Питання самоцензури для більшості респондентів стало основним обмежувальним фактором поширення інформації. У відповідь на пряме запитання, що впливає на їхню роботу в умовах війни більше – прийняті нормативно-правові акти, які обмежують поширення певної інформації, чи самоцензура, то майже всі опитані в рамках фокус-груп респонденти зазначили, що самоцензура трапляється частіше.

Широкомасштабна збройна агресія РФ проти України очікувано збільшила кількість випадків самоцензури з боку журналістів. З цим твердженням погодилися 78 % опитаних респондентів (рис. 1).

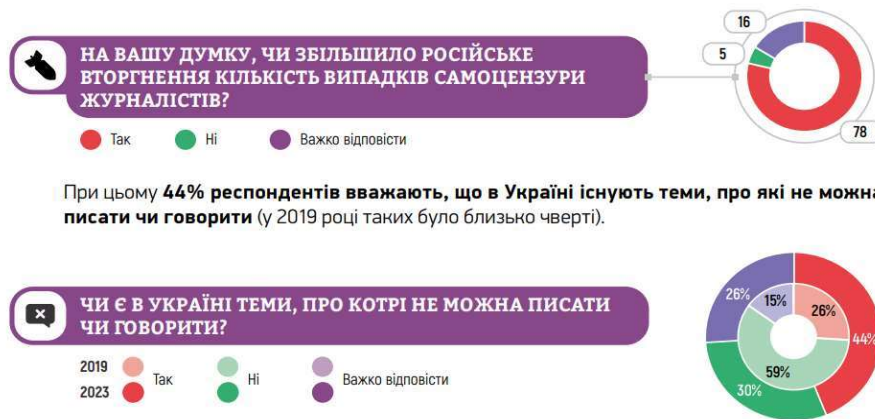

Рис. 1. Результати соціологічного дослідження [2]

Більшість журналістів впевнені, що в Україні є наразі теми, щодо яких варто вдаватися до самоцензурування з тих чи інших причин. З 58 респондентів, що готові були назвати такі теми, 44 вказали, що ця тематика стосується війни та армії, 9 респондентів згадало дискредитацію влади [2].

Можна виокремити чинники, що змушують журналістів до самоцензури. Це страх помилитися чи складнощі в перевірці інформації та власні переконання (по 45%) і страх залишитися без роботи (44%). Частина опитаних зважають на суспільну думку (38%), тиск з боку власника ЗМІ (37%) чи органу влади (35%). У 2019 р. ситуація була іншою: найбільше до самоцензури схилили страх втратити роботу (74%) і тиск власника ЗМІ (55%) (рис. 2).

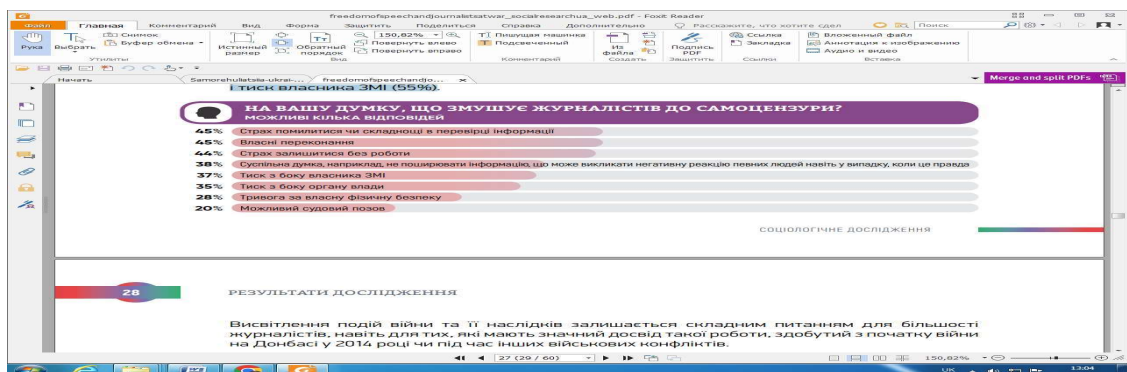

Рис. 2. Чинники, які спонукають журналістів до самоцензури [2]

Показ подій війни залишається складним питанням для більшості медійників, навіть для тих, хто має досвід роботи на Донбасі з 2014 р. чи під час інших військових конфліктів. Проблемним є висвітлення

загибелі військовослужбовців та статистики щодо втрат. З одного боку є загальноприйнята практика, коли в умовах війни існує мораторій на оголошення кількості загиблих, з іншого боку все ж потрібно розповідати складні речі про війну, в тому числі стосовно втрат. Також досить складно працювати з темами щодо безвісти зниклих та полонених.

Респонденти справедливо відмітили, що самоцензура з початком російського вторгнення інколи стала стосуватися не тільки професійного життя, але й особистого. Дійсно чимало людей зараз думає про доцільність та коректність викладу тієї чи іншої інформації у соцмережах. Частина журналістів з більшою обережністю почала висвітлювати теми, які можуть неоднозначно сприйняті у суспільстві. Звичайні люди у розмові з журналістами теж це менше роблять.

У багатьох інших темах також діють обмежувальні фактори для журналістів, які не хочуть підіграти ворогові. Це стосується цілого спектру тем, зокрема, щодо діяльності центральної та місцевої влади, ймовірної корупції у їхній діяльності. Медійники хвилюються, чи поява тієї чи іншої інформації не спричинить бурхливої реакції, що може підірвати обороноздатність країни. Частина намагається розпоряджатися отриманою інформацією непублічно з метою припинення незаконних чи корупційних дій.

Один із учасників соціологічного опитування сказав, що самоцензура дуже суб'єктивна річ, для когось прийнятна одна інформація, для когось вона недопустима. Цю межу і баланс має віднайти кожен журналіст. Частина респондентів, переважно із регіональних ЗМІ вважають, що існує скоріше не самоцензура, а відсутність ресурсів у медіа на всебічне і повне висвітлення інформації. Брак кадрового потенціалу та можливості оплатити складну і довгу роботу приводять до того, що редакції зупиняються на більш простих темах.

Самоцензура, на думку більшості опитаних журналістів, є негативним явищем для журналістики і не може толеруватися. В умовах війни є певні обмеження щодо публікації тієї чи іншої інформації. Однак все, що не стосується питань національної безпеки і оборони, не має підпадати під будь-який тип самоцензури, в іншому випадку журналіст йде на угоду з власною совістю та стандартами журналістики. Водночас є позиція журналістів, що неоприлюднення інформації щодо військових справ – це не самоцензура, а частина свідомої інформаційної політики, це означає що журналісти готові йти на якість поступки, на певні компроміси. Власне і термін «самоцензура», на думку деяких журналістів, не зовсім підходящий, тому що це внутрішні обмеження журналістів, їхній моральний кодекс, моральний компас [5].

Попри наявність внутрішніх обмежень (або самоцензури) щодо висвітлення тих чи інших тем, це не означає, що більшість журналістів будуть повністю ігнорувати інформацію та не використовувати її. Вони намагатимуться донести її не публічно до відповідальних осіб. Кожен п'ятий опитаний вважає, що таку проблему слід вирішити без розголосу. 22% переконані, що таку інформацію слід оприлюднити та підкріпити доказами. Жоден журналіст не вказав, що таку ситуацію потрібно проігнорувати.

Таким чином, із початком повномасштабної війни з РФ значного поширення набуло явище самоцензури, що підтвердило проведене соціологічне опитування журналістів. Дійсно, значна частина медійників вдаються до самоцензурування через страх зробити помилку та з інших причин. Самоцензура впливає не тільки на війну, але й на всі сфери та може позначитися на обороноздатності. Багато журналістів не хочуть працювати з матеріалом, де критикується влада. Частина журналістів подібну інформацію намагаються використовувати

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виклики для свободи слова та журналістів в умовах війни – 2019: соціологічне дослідження / Т. Печончик, А. Сухарина, В. Яворський; Центр прав людини ZMINA. Київ, 2019.
2. Виклики для свободи слова та журналістів в умовах війни: соціологічне дослідження / П. Бондаренко, Т. Печончик, А. Сухарина, В. Яворський; Центр прав людини ZMINA. Київ, 2023. 56 с.
3. Гаврада І. Цензура як прояв недемократичності державної політики України у сфері засобів масової інформації. Політичний менеджмент. 2006. № 5. С. 95-105.
4. Кримінальна відповідальність за поширення інформації в інтернеті до та після 24 лютого 2022 року / Вдовенко О., Воробйов Є., Гринишак М. Київ: ГО «Платформа прав людини», 2022. 88 с.
5. Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні. З досвіду роботи Комісії з журналістської етики: Аналітично-довідковий збірник / За заг. ред. Л. Кузьменко, Л. Куш, М. Дворового, О. Погорелова. К.: Комісія з журналістської етики, 2022. 90 с.
6. Самоцензура. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd> (дата звернення 24.09.2023).
7. Самоцензура найбільше обмежує свободу слова під час війни журналістам – дослідження. Гвара Медіа. 8 травня 2023 р. <https://gwaramedia.com/samocenzura-najbilshe-obmezhuie-svobodu-slova-pid-chas-vijni-zhurnalistam-doslidzhennya/> (дата звернення 1.10.2023).